

УДК 378.011.33-052

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-2.18>**О. Я. Радченко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розкрито шляхи формування творчої особистості майбутнього педагога у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Виокремлено і обґрунтовано такі взаємопов'язані напрями: створення сприятливого навчального середовища, забезпечення позитивної мотивації, змістове і процесуальне забезпечення, врахування внутрішніх передумов для творчості.

Кожен із представлених напрямів реалізовується через систему умов. Створення сприятливого навчального середовища (створення комфортного психологічного середовища; спрямованість на творчу діяльність; забезпечення умов для прояву творчих можливостей; демократичний стиль спілкування викладачів і студентів, партнерські відносини, співпраця; особистий приклад розв'язання творчих завдань), забезпечення позитивної мотивації (усвідомленість діяльності й результатів; своєчасна оцінка творчої діяльності особистості, колективне формулювання критеріїв оцінювання творчих завдань; створення ситуації успіху), змістове і процесуальне забезпечення (включення у зміст дисциплін завдань, що вимагають творчого підходу; поєднання індивідуальних, групових і фронтальних форм роботи; набуття практичного досвіду виконання творчих завдань), врахування внутрішніх передумов для творчості (якості, що характеризують творчу особистість: ініціативність, самостійність, прогнозування нового, креативність тощо; готовність до творчої діяльності; спрямованість на творчу діяльність; сформованість ключових компетентностей).

У процесі дослідження представлено практичний досвід реалізації означених напрямів через систему інтерактивних вправ, використання сучасних інформаційних технологій.

Доведено ефективність запропонованих форм та методів у процесі практичної діяльності. Виявлено, що студентів приваблюють творчі завдання, нестандартні форми роботи і підходи. Вони мотивують до діяльності, спонукають до розвитку і самовдосконалення, сприяють формуванню ініціативності, гнучкості, оригінальності, критичності мислення, самостійності, відхиленню від шаблону тощо.

Ключові слова: творча особистість, вища школа, шляхи формування творчої особистості майбутнього педагога, сприятливе навчальне середовище, позитивна мотивація, змістове і процесуальне забезпечення, внутрішні передумови.

Постановка проблеми. Сучасні реалії вимагають творчих нестандартних підходів, генерування ідей, гнучких самостійних рішень у всіх сферах життя. Особливого значення розвиток творчого потенціалу особистості набуває в період соціалізації та професійного становлення, а це потребує значних змін у галузі освіти. Модернізація освіти України зумовлює організацію навчання у вищій школі на засадах особистісно орієнтованого підходу на принципах демократизму, студентоцентризму, взаємодії викладача і студента, врахування можливостей кожного студента. Одним з основних завдань вищого навчального закладу є «створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування творчої особистості присвячено значну кількість досліджень: психологічні аспекти творчості (М. Бахтін, І. Бех,

Л. Виготський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов); проблема управління процесом творчості (Г. Альтшуллер, В. Клименко, В. Моляко, Ю. Кулюткін, Д. Пойа та ін.); розробка педагогічних умов, шляхів і засобів формування творчої позиції особистості (В. Алфімов, В. Андреев, Д. Богоявленська, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кичук, А. Лук, М. Поташник, В. Рибалка, С. Сисоева, Т. Сущенко, Н. Тализіна та ін.).

Сучасний стан дослідження творчості можна визначити як процес об'єднання двох підходів: процесуального (дослідження фаз, станів, стадій та результатів перетворення предмета творчості) та особистісного (дослідження суб'єкта творчої діяльності – його потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, властивостей, самосвідомості, емоцій, почуттів) (Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Рибалка, М. Холодна, В. Юркевич та ін.).

Актуальність порушеної проблеми зумовлена об'єктивною потребою у постійному розвитку та оновленні шляхів формування творчої особистості студента.

Мета статті – обґрунтувати шляхи формування творчої особистості майбутнього педагога у циклі педагогічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Вирішення окресленої проблеми передбачає з'ясування сутності понять «творча особистість», «творчий потенціал».

У своєму дослідженні ми будемо послуговуватися визначенням творчої особистості, сформульованим С. Сисоєвою: «Творча особистість – це, з одного боку, суб'єкт творчих соціальних відносин і свідомої творчої діяльності, а з іншого – причина творчої діяльності та соціально-творчих значущих дій, що здійснюються в певному соціальному середовищі» [6, с. 125]. Таким чином, розглядатимемо студента як суб'єкта начальної діяльності, в якого у процесі оволодіння компетентностями формуються творчі якості особистості.

Внутрішнім джерелом творчості більшість науковців вважають **творчий потенціал**, але показники останнього дослідники виділяють різні. Наприклад, Д. Богоявленська [1, с. 176] основним показником творчого потенціалу вважає інтелектуальну активність, яка, на наш погляд, може забезпечуватися оптимально організованим процесом навчання. В. Моляко ототожнює це поняття з творчою обдарованістю, готовністю до творчої діяльності, яка прихована від зовнішнього спостереження і, можливо, сама особистість про неї не знає [4, с. 222].

Структурно творчий потенціал особистості визначається основними *формами прояву психіки людини* [3, с. 640]:

- *пізнавальними* (сприймання, спостереження, пам'ять, мислення, уява тощо);
- *емоційно-вольовими процесами* (емоції, почуття, воля);
- *психічними станами* (один із можливих режимів життєдіяльності людини на фізіологічному рівні відрізняється визначеними енергетичними характеристиками, а на психологічному рівні – системою психологічних фільтрів, що забезпечують специфічне сприйняття зовнішнього світу);
- *якостями* (сміливість, рішучість, оптимізм, наполегливість, активна життєва позиція, духовність тощо).

В. Я. Пономарьова знаходимо дещо інший перелік якостей людей із великим творчим потенціалом: надзвичайна напруженість уваги; висока вразливість; цілісність сприйняття; інтуїція; фантазія, вигадка; дар передбачення; великі за обсягом знання [5].

С. Сисоєва розглядає чотири підсистеми творчих якостей, сукупність який визначає творчі мож-

ливості особистості: підсистема спрямованості (творчий інтерес, допитливість, потяг до пошуку нового тощо); підсистема характерологічних особливостей особистості (сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність тощо); підсистема творчих умінь (здатність до дослідницької діяльності, висування гіпотез, ідей тощо); підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів (альтернативність мислення, дивергентність мислення, готовність пам'яті тощо) [6, с. 143].

Ми розглядатимемо *творчий потенціал* як інтегровану якість, що виражає можливість особистості до творчої реалізації та саморозвитку.

Вчені акцентують на тому, що для дієвого і гармонійного формування творчої пізнавальної активності студентської молоді необхідно визначити цілі діяльності, які об'єктивно будуть мати соціальну, психологічну, дидактичну і виховну спрямованість, а також дотримання відповідних педагогічних умов: прийняття індивідуальності студента як даності; упровадження педагогічного стимулювання диференційованої пізнавальної діяльності студентів; пріоритетне використання сучасних інтерактивних методів навчання [7, с. 7–8].

Погоджуємося з думкою С. Сисоєвої, що творча особистість розвивається і формується у творчій діяльності та спілкуванні і характеризується ступенем соціально-активної включеності у суспільні відносини [6, с. 125].

Узагальнення аналізу наукових досліджень, педагогічного досвіду та власне бачення проблеми дають змогу виокремити шляхи формування творчої особистості студента вищого навчального закладу (див. Рис. 1).

Рис. 1. Шляхи формування творчої особистості студента

Формувати творчу особистість студента можливо лише за умови **створення сприятливого навчального середовища**, яке сприяє розкриттю та розвитку творчих можливостей кожного завдяки:

- створенню комфортного психологічного середовища;
- спрямованості на творчу діяльність;
- забезпеченню умов для прояву творчих можливостей;
- демократичному стилю спілкування викладачів і студентів, партнерським відносинам, співпраці;
- особистому прикладу розв'язання творчих завдань.

Суб'єктна позиція студента є визначальною у організації освітнього процесу. Вона напряму залежить від сформованих якостей особистості та мотиваційної сфери. Суб'єктивний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти (І. Якиманська). Таким чином, формування творчої особистості базується на **внутрішніх передумовах для творчої діяльності**. Серед них ми б виділили:

- якості, що характеризують творчу особистість (ініціативність, самостійність, прогнозування нового, креативність тощо);
- готовність до творчої діяльності;
- спрямованість на творчу діяльність;
- сформованість ключових компетентностей.

Забезпечити позитивну мотивацію студента можна через такі складники:

- зміст навчального матеріалу;
- способи організації навчальної діяльності;
- усвідомленість діяльності й результатів;
- своєчасну оцінку творчої діяльності особистості, колективне формулювання критеріїв оцінювання творчих завдань.

При цьому зауважимо, що науковці вказують на неоднорідність мотивації пізнавальної діяльності, що зумовлюється різними факторами: індивідуальними особливостями студентів; характером найближчого оточення; рівнем розвитку студентського колективу; інноваційністю навчально-виховного процесу; рівнем взаємин між студентом і педагогом [7, с. 9].

Основні характеристики творчості (креативність, гнучкість, відкритість, уява, фантазія тощо) формуються у процесі активної діяльності. Активізувати творчу розумову діяльність допомагає **змістове та процесуальне забезпечення**:

- включення у зміст дисциплін завдань, що вимагають творчого підходу;
- поєднання індивідуальних, групових і фронтальних форм роботи;
- набуття практичного досвіду виконання творчих завдань.

Означені напрями ми реалізуємо у процесі практичної роботи використовуючи сукупність форм, методів та прийомів.

На перших заняттях із педагогіки використовуємо методи й прийоми створення позитивної атмосфери навчання, пізнання студентів й організації комунікації.

Акцентуємо на методах, які позитивно себе зарекомендували.

«*Знайомство*» – основною метою вправи є організація взаємодії: насамперед знайомство й створення сприятливої, доброзичливої атмосфери. Найчастіше використовуються форми (залежно від настрою і загальної атмосфери): «Ім'я – риса характеру (хобі, улюблена рослина, фрукт, овоч тощо)», «Ім'я – побажання на пару (тиждень, вихідні)».

«*Приховані «скарби» або «Самопрезентація*» – змога творчо представити себе, розкрити свої таланти й потенції. Форма довільна, є лише часові обмеження – до 3 хв. Звертаємо увагу, що завдання потребує попередньої підготовки, підбору матеріалу, вибору форми представлення.

«*Очікування*» – з'ясувати очікування і побоювання студентів із метою корекції своєї діяльності й усвідомлення студентами відповідальності за досягнення результатів.

Такий підхід дає нам змогу створити позитивну атмосферу, мотивацію для подальшої діяльності, розвивати позитивні емоції та почуття стосовно вивчення предмета, а також продемонструвати можливість включення творчих завдань у курс дисципліни.

Використовуємо інтерактивні вправи, що дозволяють ефективно організувати взаємодію, а також, з одного боку, показуємо можливості різноманітного опрацювання завдань, а з іншого – дозволяємо студентам творчо підходити до розв'язання поставлених проблем.

Добре зарекомендувала себе рольова гра «*Судове засідання*». Метою проведення інсценування судових процесів є всебічний аналіз педагогічного явища, виокремлення позитивних та негативних сторін, підбір фактів та аргументів, розвиток критичного мислення й ораторського мистецтва, уміння робити висновки, приймати рішення і відстоювати позицію. Студенти мають змогу творчо підійти до виконання завдання, на свій вибір використовувати специфічні атрибути проведення судового слухання. Використовуємо при вивченні тем: «*Стили педагогічного спілкування*» (демократичний, ліберальний, авторитарний); «*Методи навчання*» (за характером пізнавальної діяльності учнів); «*Форми організації навчання*» (індивідуальна, групова, фронтальна).

Методика «*Шість капелюхів мислення*» дає змогу сфокусуватися на певній складовій частині питання, одночасно визначаючи важливість усіх компонентів (факти, емоції, критика, позитив, креативність), забезпечує змогу обговорити позитивні та негативні сторони, показати роль емоцій, спрогнозувати шляхи розв'язання проблем. Можна використовувати на таких темах: «*Концепції виховання*», «*Концепції навчання*», «*Типи навчання*», «*Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю учнів*».

У змісті педагогіки є багато питань, що потребують знання класифікацій, характеристик понять, розуміння відмінностей між ними і практичного їх застосування. Метод «Куб» дає змогу вирішити ці завдання за допомогою використання наступних питань: назвіть ...; перелічіть ...; порівняйте ...; охарактеризуйте ...; поясніть ...; наведіть власні приклади ...; дайте оцінку ...

Куб у довільному порядку передається студентам, бажано починати з грані «назвіть, перелічіть». При цьому викладач конкретизує завдання, наприклад: *перелічіть* методи формування свідомості особистості; *поясніть*, чому метод прикладу належить до групи методів формування свідомості; *порівняйте* такі методи як розповідь і пояснення тощо. Надалі цю функцію виконують самі студенти: завдання конкретизує той, хто передає куб.

Якщо нам потрібно швидко виділити ознаки того чи іншого педагогічного поняття чи явища, використовуємо методику «Сенкан». Вона дає змогу розкритися творчим поетичним здібностям.

Як показує практика, студенти емоційно з цікавістю працюють при використанні методики «Відгадай». Пропонується відгадати терміни, що стосуються певної теми (поняття заготовлені на окремих карточках або слайдах). Студент, який відгадує, має продумати систему запитань, на які можна відповідати «так» або «ні». При цьому потрібно описати поняття, дати визначення, а не лише назвати його. Можна додати елемент змагання – визначити максимальну кількість запитань: виграє той, хто за мінімум кроків відгадає поняття.

Продемонструвати свої творчі, артистичні здібності студенти мають змогу під час «Інсценізації». Пропонуємо це завдання, коли є можливість не просто охарактеризувати, перелічити ті чи інші якості, а показати («Стилі педагогічного спілкування», «Типи викладачів, студентів»). Також розігруємо педагогічні ситуації. Такі завдання залишають яскраві спогади у студентів.

Добре себе зарекомендувала методика *P4C (Philosophy for Children)*, що, насамперед, навчає гнучкості, мисленнєвим навичкам, вмінню формулювати судження, запитання. Студенти вчаться прислухатись до думок інших і одночасно критично їх сприймати, оцінювати і аналізувати; формується вміння вести діалог та дискутувати, аргументувати свою позицію. Для цієї методики пропонуємо відеофрагменти, в яких представлені морально-етичні проблеми та педагогічні ситуації. Також студенти мають змогу самостійно підібрати матеріал для обговорення до тієї чи іншої теми. Прикметно, що у процесі використання методики змінюється якість запитань: студенти розуміють, що більш цікавими для обговорення є проблемні запитання, ті, які спрямовані на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, спонукають до роздумів.

Використовуємо на парах «Хвилинка творчості», де можна поділитися власними ідеями або познайомити з цікавим досвідом у різноманітних сферах. Ще однією ефективною формою роботи є «Конференція». Студенти готують виступи з наперед заданих запитань, заохочуються до роботи в групі, підготовки презентацій, буклетів, плакатів, пам'яток та інших додаткових матеріалів, а це ще одна можливість для творчого самовираження.

Забезпечити створення сприятливого навчального середовища у вищій школі, задовольнити запити студентів, допомагає використання сучасних інформаційних технологій. Зокрема, це сервіси kahoot та quizziz, вони дають змогу створювати онлайн-вікторини, тести, опитувальники. Питальник може мати чотири варіанти відповідей, серед них – один правильний. Студенти можуть відповідати на створені запитання з планшетів, ноутбуків чи смартфонів, тобто з будь-якого пристрою, що має доступ до інтернету. Ці сервіси дозволяють оперативно отримувати інформацію про навчальні досягнення слухачів, їх можна використовувати як під час семінарів, так і на лекціях. Організація роботи за допомогою зазначених сервісів дозволяє забезпечувати систематичну та відкриту взаємодію педагога та студентів, студентів між собою на всіх етапах навчального процесу – у процесі вивчення теоретичного матеріалу, його закріплення, виконання практичних завдань, обговорення проблемних ситуацій та питань, спільному виконанні навчальних проєктів та їх оприлюдненню захисті, контролі результатів навчальної діяльності, рефлексії та самооцінюванні навчальних досягнень тощо.

Висновки і пропозиції. Навчання у вищому навчальному закладі – це творчий динамічний процес, організація якого залежить від взаємодії викладача і студента.

Описані методи і форми роботи дають змогу комплексно реалізувати виокремлені шляхи формування творчої особистості студента, забезпечують можливість саморозвитку і самовдосконалення. Проблема є актуальною і соціально значущою, тому потребує подальших як теоретичних, так і практичних напрацювань.

Список використаної літератури:

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону : РГУ, 1983. 176 с.
2. Про вищу освіту : Закон України від 09.08.2019 р. № 1556-VII. Підстава – 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Лукановська А.В. Творчий потенціал особистості: структурні компоненти. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 8. С. 630–644.

-
4. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості. *Актуальні проблеми сучасної української психології* : наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / голов. ред. С.Д. Максименко. Київ, 2002. Вип. 22. С. 221–229.
5. Пономарев Я.А. Психология творчества. Москва : Наука, 1976. 303 с.
6. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
7. Тесленко В.В. Формування творчої пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 1(32). С. 5–11.
-

Radchenko O. The ways of a creative personality formation of the future teacher in the process of studying pedagogical disciplines

The ways of a creative personality formation of the future teacher in the process of studying of the pedagogical disciplines are revealed in the article. The following fields are singled out and grounded: favorable learning environment, the providing of positive motivation, content and procedural implementation, consideration of internal preconditions for creativity.

The providing of favorable learning environment (the creation of comfortable psychological environment; the focus on creative activity; the providing of conditions for manifestation of creative opportunities; a democratic style of communication between students and teachers, partnerships, cooperation; a personal example of the solving the creative tasks); the providing of positive motivation (an awareness of the activity and the results; timely evaluation of teacher's creative activity, a collective formation of criteria for evaluation of creative tasks; the creation of the situation of success); content and procedural implementation (the inclusion into the discipline content the tasks, which demand a creative approach; the combination of individual, group and frontal forms of work; an acquisition of practical experience of creative tasks implementation); consideration of internal preconditions for creativity (the readiness before creative activity; personal traits that promote creative activity).

The effectiveness of the mentioned forms of work in the process of a practical activity is approved. Work experience is presented. It is revealed that students are attracted to creative tasks, non-standard forms of work and approaches. They motivate to activity, encourage development and self-improvement, contribute to the formation of initiative, flexibility, originality, critical thinking, independence, deviation from the pattern and others like that.

Key words: *creative personality, high school, ways of a creative personality formation of the future teacher, favorable learning environment, positive motivation, content and procedural implementation, internal preconditions.*